

II.A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: ***Népi építészet Apátfalván***

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

☐ agrár- és élelmiszergazdaság	☐ egészség és életmód	☒ épített környezet
☐ ipari és műszaki megoldások	☐ kulturális örökség	☐ sport
☐ természeti környezet	☐ turizmus	

3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye: Apátfalva belterülete

4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik

- települési   tájegységi   megyei   külföldi magyarság

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

Utcakép

Az eredetileg folyó menti település képe a Maros szabályozásával erősen megváltozott. (utolsó átvágás 1871-ben történt) Azok a Maros folyása szerint igazodó utcák, melyek az utolsó település legelső ideköltözöttjeinek házaiból verődtek össze, nyom nélkül eltűntek. Ma a térkép tipikus mérnöki falu benyomását kelti. De hogy a település magja kétségkívül a Maros mellett volt, bizonyítja az is, hogy maga a templom, amely rendszerint a község közepén áll, ma a Maros holt ágához legközelebb eső utcában van.

Alapanyagok

Mivel az alföldi nép nélkülözi a két legfontosabb építőanyagot, a fát és a követ, a lakosság kénytelen a síkság építőanyagával, a sárral, náddal, vesszővel építkezni. Ezt az építési módot hosszú évszázadokon keresztül gyakorolták, tökéletesítették. Az alföldi nép az ősi idők óta és az 1900-as években is számtalan változatban építette a sárfalat. A sarat kötőanyag nélkül nem használták soha. Minthogy a sár ingyen állt rendelkezésre, a kötőanyagot is a természetből vették, nádat, fűz vesszőt, szalmát, töreket, pelyvát. Ezt variálják úgy, hogy a legtartósabb fal legyen belőle.

Kerítések

A legrégebb kerítéstípus a sövénykerítés. Két fajtája van:

-Font sövénykerítés, líciummal benőve. Készítése: Levert karók közé van fonva vízszintesen fektetett gallyakból.

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

-Álló sövénykerítés: A földbe ásott erősebb oszlopokhoz erősített vízszintesen futó doronghoz kötött álló vesszőből készül, az elsőhöz képest nagy anyagmegtakarítással.

Ezek a kerítések már nem láthatók, tönkrementek, viszonylag gyorsan elporladtak. Már líciumot sem látni.

-Fölből vert kerítés: A földet deszkák között döngölve addig verték, míg kemény fallá össze nem állt. Tetejét gyökerével kifelé fordított csutkatővel fedték be, amit utána letapasztottak, így védték az esőtől. A kerítést sárral megtapasztották, lesimították és lemeszelték. Hosszú időn keresztül használták ezt a fajta kerítést.

-Léckerítés : Át lehet rajta látni, tartó fákra ritkásan léceket szögelnek. Anyagtakarékos megoldás.

-Deszakerítés: vékony deszkákat illesztnek egymás mellé és összeszögezik. A módosabbak kifűrészeltették a tetejét valamilyen mintára.

-Téglakerítés

-A legújabb időkben betonelemekből állítanak össze kerítést.

Kapuk

Két kapun lehetett bejutni a telkekre. Gyalogosan a kiskaput használták, lovaskocsival a kétszárnyú fából készült kaput. A fából készült kapukat anyagi helyzetüknek megfelelően díszítették.

Újabban vaskaput, lemezkaput állítanak.

Lakóépület

A lakóépület vertfalból, vagy vályogtéglából készülhetett. Ha vályogtéglából építkeztek a téglákat vályogvető cigányokkal vettették ki, a falu szélén levő agyagot tartalmazó gödrökből. A vályog egy speciális föld, mely agyagot, iszapot, homokot tartalmaz. A vályog mellé kötőanyagként szalmát, töreket kevertek, majd fából készült formába rakták. Jól kiszáritották, utána lehetett belőle építeni. A téglákat híg sárral rakták, a sár azonban inkább a hézagokat tölti ki, mintsem köt.

A vertal (döngölt fal) készítését házépítő bandák végezték, kemény fizikai munka volt. A falak felhúzásához szükséges földet a kertből termelték ki. Ezért vannak a telkeken a hátsó udvarban, kertben laposabb részek máig is. A falakat fából készült keretre verték vagyis levert karók közé deszkákat tettek, ebbe hányták a törekkkel kevert nyirkos agyagföldet, majd döngölték keményre. Tömőfával döngölték a deszkák közét, s ha a fal kissé szikkadt, a deszkákat feljebb húzták, és újból kezdődött a munka. Jellemzően alapot nem raktak, a puszta földre kezdtek építkezni. Az ablakoknak (kevés és kicsi) ajtóknak kihagyták a helyét. Ezek a földből döngölt házak olyan erősek

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

voltak, hogy a fedélzet teljesen rajtuk nyugodhatott. A sár és földfalaknál fedéltartó oszlopok nincsenek. A plafon a falakon nyugszik. A plafont a főgerenda, az ún. mestergerenda tartja, ami a keresztfalakon nyugszik. Rá keresztben levő átfalak tartják. A plafon nádból készül, a rétegek közé sarat tesznek kötőanyagként. Felülről jó vastagon, alulról vékonyabban tapasztják be. Mésszel meszelik.

Az alföldi nép a házat régen csaknem kizárólag náddal fedte. Egy nádtető javításokkal száz évig is megtette. Ha benőtte a moha, nem volt baj, mert a kiszáradt moha az esőből igen sokat fel tudott szívni, de nem adta tovább a vizet a tetőnek. Az Alföldön elterjedt a nyeregtető, a két végén oromfallal. Az utca felőli oromfalat Apátfalván fűrészelt deszkákból állították össze. Minél gazdagabb volt valaki, annál díszesebb volt a házának oromzata. Az apátfalviaknak volt egy olyan gondolkodása hogy: a hasukon spóroltak, ugyanakkor a házat erejükön felüli pompával rendezték be. A gyönyörű házoromzatok is ennek a gondolkodásnak a termékei. Funkcióját tekintve, elég lett volna sima deszkák egymás mellé szögélése. Ám ők egymáson túllicítálva bízták meg az asztalosokat, hogy szebbnél szebb házoromzatok szülessenek. Így akarták gazdagságukat kimutatni. (A házoromzatok már bekerültek a Települési Értéktárba.)

A legrégebbi házaknál nem találunk gangot. Később már építettek hozzá, van, hogy végigmegegy a ház oldalán, vagy helyiség beljebb építésével nyertek gangot. Az apátfalvi házakon csak egy ablak volt, de nem a fal közepén.

A falubeli házak nagyjából egyfajta elrendezést mutatnak. Különbség a vagyoni helyzetnek megfelelően volt, a szegényebbek, a **napszámosok háza** egy szoba konyha és kamra volt. Pénzüik sem volt többet építeni, de mezőgazdasági felszerelésük, terményük sem volt olyan sok, hogy nagyobbat kelljen építeni. A **kisebb gazda** telkén több mindent találunk. Van tanyája is, és állatai is, ezeknek ól, istálló épült. A legmódosabb a **nagygazda**, jól felszerelt háza és tanyája van, sok és sokféle állattal. Sok ól, istálló és nagy tároló helyiségek tartoznak hozzá.

A nagygazda háza:

A teleknek több kapuja van: kétszárnyú nagykapu, mellette kiskapu, és az eresz alatt is van egy kiskapu. Háza négy osztatú: Középen konyha, kétfelől szobák: tisztaszoba, kisszoba. A ház előtt hosszú másfél méteres folyosó, melynek végén a kamra van. A kamra falához építve a nyári istálló féltetőre eresztve, benne 2-3 ló, és a tehén. Az udvaron található még a disznóól, üstház,

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

árnyékszék, húsos kamra, kocsiszín, farakás, téli istálló, külön hambár, külön búzás kasok, góré, kertek, itatóvályú.

A kisebb gazda telke:

Itt is sok minden van. Kicsit beosztóbban élnek, mint a nagygazda, de jut mindenre. Házának az eresze nem épült az utcáig, csak valamivel ugrik ki a konyha bejárata elé. A konyhából az egyetlen szobába jutunk. Az eresz alól nyílik a nyári lakásnak is szolgáló kamra. Trágyadomb, árnyékszék, farakás, kút. A házzal szemben összeépített hambár góré, és disznóól. Istálló nincs, ló a tanyán. Az aprójószág a disznóól padlásán lakik.

Napszámos háza:

Házának folyósólya nincs, eresze alól a konyhába, innen a tisztaszobába jutunk. A másik szoba, melyet konyhának is használnak külön áll az udvaron. Mellette ugyanazon fedél alatt nyári sütőkemence. A ház végéhez van építve a disznóól és az árnyékszék. Az alsó épület mellett található a téli farakás. Aprójószágja és disznója van. Terménye csak kevés, a jószágnak való épp. Lova, tehene nincs.

A faluban épült házak telkein a következő gazdasági építmények találhatóak még meg:

-Nagyon régen szánkótalpas búzás kas, ma már ilyenek nincsenek, felváltotta a hambár a szemes termény tárolására. Előnye hogy járja a levegő. Alatta kutyaól van.

-Góré, a csöves kukorica szárítására, tárolására. A góré kb. 1 méter magas lábakon áll, alatta disznó, tyúk, kacsa, libaólak sorakoznak.

-Az épületek mögött terül el a kert, takarmányt vagy konyhakerti növényeket nevelnek benne. A kerítés mentén akácfaakat nevelnek, szerszámnyélnek, tüzelőnek.

A helyiségek berendezése: A már megjelölt könyvekben aprólékosan le vannak írva a ház berendezésének tárgyai, és elrendezésük.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy szinte minden berendezési tárgyat, bútorokat vagy maguk fabrikálták, hímezték, vagy örökölték a dajkájuktól, kapták a lakodalomkor, vagy helyi mesterektől vásároltak. Itt is a vagyoni helyzetnek megfelelően a módosabbak rendeltek butellát, bútort maguknak, egyedi írással, dísszel.

A ház berendezésénél a tisztaszoba esetében lehetett megfigyelni az erőn felüli pompára törekvést.

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

Pl a felvetős ágyak hímzései, a párnák nagy száma, ami pedig csak dísz volt, nem használták soha. Hivalkodás volt a rengeteg szentkép a falon, sűrűn egymás mellett, vagy a pitarban a falon a rengeteg tányér.

A ruházatban a sok alsószoknya volt ilyen túlzás.

Ugyanakkor a lakószoba berendezése elég egyszerű volt, hétköznapi ruhájuk sokszor rongyos –5-6 foltos egymás tetején. Használati eszközeiket sem dobták el, drótozták, kócolták amíg lehetett.

Sajátos volt a bútorok díszítése tulipános mintákkal, csak erre a falura jellemző mintákat használtak. Egyedi volt a textíliák díszítése, hímzése az apátfalvi fehérhímzéssel. Az apátfalviak mély vallásossága is meghatározó volt a ház berendezése, díszítése szempontjából.

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

Az apátfalvi népi kultúra a zárt faluközösség miatt sokáig fennmaradt, nem akartak áttérni a modernebb dolgokra, ragaszkodtak mindenhez, ami ősi. Ugyanakkor sajátos mentalitásuk miatt igényük volt a szépre, művesre. Dolgozni nem voltak restek, ha kellett reggeltől estig, napról-napra végezték a munkát, így ha kellett egy télen át hímeztek egy sublótterítőt, de ha egyszer készen lesz, ne legyen párja. Takarékos életmódjuk miatt mindez megmaradt sokáig. Az apátfalvi építkezés, a házak és berendezésük kézzelfogható bizonyítékai ennek a népcsoportnak páratlan életmódjára.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források):

Néprajzi tanulmányok Apátfalváról Szerk: Bárkányi Ildikó 2015.

A könyvben a 39-85. oldalig olvasható Tóth Ferenc kiváló tanulmánya Parasztházak és berendezésük címmel.

Mátó Attila: A módos gazda telke Apátfalván kézirat 1990-91.

Szigeti György: Fejezetek Apátfalva néprajzából I. Anyagi kultúra 1999.

Tóth Ferenc: Apátfalva Száz magyar falu könyvesháza 2000.

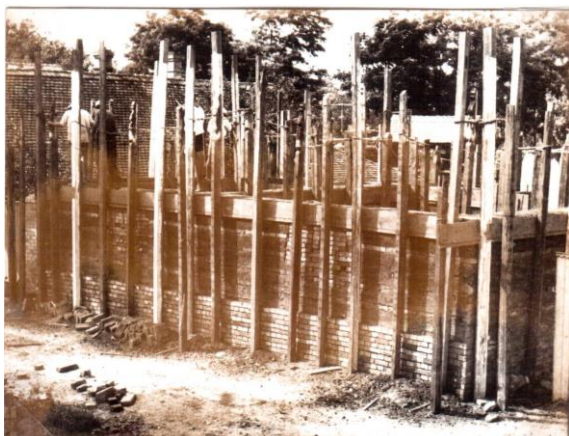
Vargáné Nagyfalusi Ilona: Múltunk szötte örökség Bíbic könyvek sorozat Apátfalva 2000

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:

III.MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

2.A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő támogató és ajánló levelek

Az apátfalvi népi építészet települési értéktárba történő felvételéhez

Én láttam egy ház felépülését, kb. 60 éve, 1957-ben verték fel a falait. A ház építését csak nyár elején kezdhették el. Kb. 1960-ig építkeztek így. A rokonság együtt dolgozott ezen a nehéz munkán. Elég macerás munka volt. Glottgatyában,

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

kalappal a fejükön dolgoztak egész nap. Szigetelés nem volt. A földbe leástak a leendő falak alá egy ásonyomnyit alapnak, ide tettek nagyméretű égetett téglát. Mellé oszlopokat ástak le, közé pallókat raktak, a karók fölül össze voltak kötve. A kertből ásták a gödröt, a jó agyagos földnek örültek. A fakeretbe földet hánytak, előbb vékony furkókkal verték, tömörítették a földet, majd döngölővel. Bizonyos magasság után egy sor téglát tettek bele. Majd emelték a pallók magasságát, újra föld és döngölés. Az ajtók és ablakok helyét kihagyták, áthidalót tettek. Ha elérték a plafon magasságát, berakták a nagygerendát, és szabták be a kisgerendákat.

A ház külső falainál még raktak pár sor téglát, (vagy maguk csinálta vályogtéglát) így emelték a padlásteret. A téglák közé polyvás sarat kentek. Ha ez megszikkadt, csinálták a tetőt. Kinek hogy engedte a pénztárcája, maguk fogtak neki, vagy ácsot hívtak. Az utóbbi években Magyar Pista bácsi csinálta a tetőket, kisméretű cseréppel fedték. Utána tapasztották a falakat, a mennyezetre nádat, vagy sárléceket szögelték és arra nádat majd betapasztották. Alól a plafont megint betapasztották. Berakták az ajtókat, ablakokat majd kimeszeltek.

A parasztok mindig nagyon találékonyak voltak, sok helyen nem volt pénz csak a sok gyerek, a maguk erejéből gazdálkodtak.

Annak idején minden ház így épült a faluban, aki jobb módú volt, az nagyobb házat csinált, vagy csináltatott, a szegényebbek, mentek segíteni a másíknak, hogy nekik is legyen aki segít.

Ezek alapján feltétlenül javaslom a népi építészetet felvenni a helyi értéktárba.

Kakas Istvánné Apátfalva,

Apátfalva, 2016. május 5.